

Олександр Дем'янюк

*Кандидат історичних наук, професор
кафедри гуманітарних дисциплін
Луцького інституту розвитку людини
університету «Україна»*

У статті досліджуються головні аспекти функціонування Воєнної округи (групи) «Турів» восени 1943 р. в умовах німецької окупації. Відтворюються окремі події, пов'язані зі збройним опором окупаційній владі, протистоянням радянським партизанським загонам та поширенням українського визвольного руху в краї.

Ключові слова: Українська Повстанська Армія, Воєнна округа «Турів», Волинь, німецька окупація, український повстанський рух.

Oleksandr Demianiuk

Activity of Military group's «Turiv» parts at the Volyn's territory in autumn of 1943

The major aspects of military group's «Turiv» in the conditions of German occupation in autumn of 1943 are researched in the article, some events which are connected with armed resistance against occupation government, fights with Soviet partisan's detachment and widening of Ukrainian liberation movement in the country are reproduced.

Key words: Ukrainian Revolting Army, military group «Turiv», Volyn', German occupation, Ukrainian liberation movement.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ВОЄННОЇ ОКРУГИ «ТУРІВ» НА ТЕРЕНАХ ВОЛИНІ ВОСЕНИ 1943 РОКУ

Становлення та розвиток українського національного руху у ХХ ст. стали можливими завдяки зростанню рівня національної свідомості значної частини українського населення у ході національно-визвольних змагань 1917—1923 рр. Національна ідея, яка викристалізувалася у боротьбі за українську державність, у наступні роки набула чітко окреслених програмних засад.

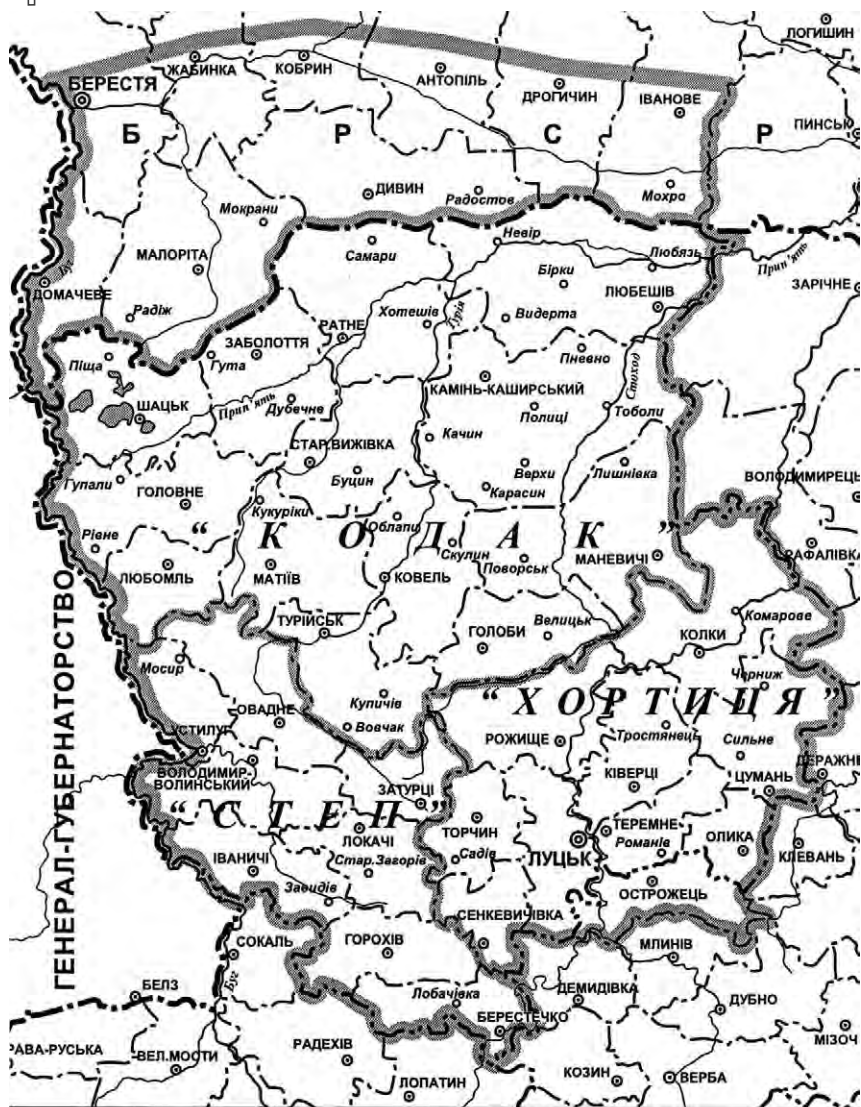
У роки Другої світової війни відродження української державності набуло нових рис, наповнилося практичними діями, охопило значну частину українського населення, у першу чергу на західно-українських територіях. Із зростанням військового протистояння ворогуючих держав змінилися акценти українського визвольного руху. На місце політичних заяв та декларацій провідників українського національного руху прийшов озброєний спротив окупаційній владі.

У фарватері цієї боротьби йшли військові формування отамана Тараса Боровця-‘Бульби’ та обох течій Організації Українських Націоналістів (ОУН(б) і ОУН(м)). Потужний повстанський рух під час Другої світової війни охопив і волинські терени. Недарма прийнято асоціювати Волинь із «краєм, де зародилася УПА».

Проте й сьогодні, через двадцять років після проголошення незалежності України, історія українського повстанського руху та історія Української Повстанської Армії (УПА) залишається недостатньо дослідженою, а окремі її сторінки ще чекають на вивчення.

Так, малодослідженою залишається проблема функціонування Воєнної округи «Турів», яка територіально охоплювала майже усі західноволинські землі. Побічно ця тема розглядалася у працях П. Содоля, П. Мірчука, В. Денисюка, І. Марчука, В. Ковальчука, Я. Антонюка¹, однак фундаментального дослідження поки що не створено.

¹ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943—1949. Довідник: в 2-х ч. — Нью-Йорк: Пролог — Ч. I. — 1994. — 199 с.; Ч. II. — 1995. — 295 с.; Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942—1952. — Мюнхен: Cicero, 1953. — 320 с.; Денисюк В. Т. Літопис Камінь-Каширщини: Історико-краєзнавчий нарис. — Луцьк: Надстир'я, 2001. — 524 с.; Марчук І. Воєнна округа (група) «Турів» (виникнення і еволюція) // Воля і Батьківщина. — 1997. — № 3. — С. 39—43; Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941—1944 рр.). — Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2006. — 498 с.; Антонюк Я. М. Діяльність СБ ОУН на Волині. Історико-краєзнавче видання. — Луцьк: Волинська книга, 2007. — 176 с.

⊙	Центри областей	▬	Припустимі межі ВО "Турів"
○	Центри районів	▬	Припустимі межі військових надрайонів
○	Інші населені пункти	"СТЕП"	Назви військових надрайонів
- Адміністративний поділ подано на кінець 1939 р.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб відобразити головні аспекти функціонування Воєнної округи (групи) «Турів» восени 1943 р. в умовах німецької окупації та відтворити окремі події, пов'язані зі збройним опором окупаційній владі, радянській партизанці та поширенням українського визвольного руху у волинському краї.

Об'єднання та структурування українського повстанського руху припало саме на 1943 р. Рішення про зміну пріоритетних напрямків повстанського руху на українських землях було прийняте ще в лютому 1943 р., під час роботи III конференції Проводу ОУН(б). Було вирішено перейти від політичних до збройних методів боротьби з окупаційною владою та залучити до неї інші українські повстанські сили. Так, 22 лютого відбулася офіційна нарада представників С. Бандери і Т. Боровця, на якій було визначено, що «ОУН змінює свій погляд на партизанку й визнає потребу її існування та потреби збільшення повстанських лав»².

Проте наступні кілька місяців виявили розбіжності у поглядах керівників національного підпілля на організацію збройної антиокупаційної боротьби, результатом чого стала неможливість створення єдиного революційного фронту та реформатування українського повстанського руху. Протягом літа 1943 р. підрозділи УПА в районі Володимира-Волинського роззброїли нечисленні військові відділи ОУН(м), а вже у серпні було розпочато аналогічні акції проти формувань Української Народної Революційної Армії (УНРА) Т. Боровця. Микола Лебедь констатував, що «влітку 1943 р. Волинь майже всеціло лишається під володінням УПА»³.

З огляду на масштабність та результати проведених акцій можемо стверджувати, що організаційний період створення УПА під егідою ОУН(б) завершився до осені 1943 р. У зверненні командування групи «Турів» до українського населення Холмщини і Підляшшя у серпні 1943 р. вказувалося, що «УПА бореться за Самостійну Соборну Українську Державу, а в спілці з іншими поневоленими народами — за самостійні національні держави всіх

² Бульба-Боровець Т. *Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади.* — Вінніпег: Ін-т дослідів Волині, 1981. — С. 260.

³ Лебедь Микола. *УПА. Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. I частина. Німецька окупація України.* — Дрогобич: Відродження, 1993. — С. 73.

народів на їх власних землях... УПА б'є і буде бити всіх тих, хто хоче так чи інакше поневолити Україну»⁴.

До початку осені 1943 р. було здійснено адміністративно-військовий поділ контрольованої повстанцями західноукраїнської території та проведено військову реорганізацію УПА. У складі повстанської армії утворено сотні, курені, загони та групи, а північно-західні українські землі (ПЗУЗ) поділено на чотири оперативно-територіальні угруповання — Воєнні округи (ВО) з поділом на військові надрайони, військові райони, військові підрайони, кущі та станиці⁵. На території кожної Воєнної округи базувалися і діяли відповідні групи УПА, керівництво якими здійснювало оперативно-територіальне командування.

30 серпня 1943 р. Головний командир УПА Дмитро Клячківський-‘Клим Савур’ видав наказ, яким зобов’язував організаційно-мобілізаційних референтів у ВО «негаймо приступити до організації самооборони. Кожний надрайон, район, село повинно стати військовим табором, а увесь нарід, здібний до оборони і наступу, — вояками»⁶.

Щодо Волині, то більша частина її території структурно входила до складу Воєнної округи «Турів». Окрім Волинської області, до ВО «Турів» восени 1943 р. належали землі Берестейської області теперішньої Білорусії. В основному це були місця компактного проживання українського населення. Згідно з військово-адміністративним поділом, заплілля УПА ВО «Турів» включало такі військові надрайони: Луцький — «Хортиця», Володимир-Волинський — «Степ», Ковельський — «Кодак» та Берестейський. До осені 1943 р. Воєнну округу «Турів» очолював Микола Ковтунюк-‘Олег’, а від вересня — Юрій Стельмащук-‘Рудий»⁷.

Використовуючи довоєнний адміністративно-територіальний поділ УРСР, можемо приблизно визначити волинські території, які восени 1943 р. входили до надрайонів ВО «Турів». До військового надрайону «Кодак» з центром в м. Ковель належали землі

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 25—25 зв.

⁵ Вовк О. Невідомі сторінки історії УПА // *Військо України*. — 2001. — № 11—12. — С. 38.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 11.

⁷ Денисюк В. Т. *Літопис Камінь-Каширщини: Історико-краєзнавчий нарис*. — Луцьк: Надстир'я, 2001. — С. 99.

Голобського, Головненського, Заболотського, Камінь-Каширського, Ковельського, Любешівського, Любомльського, Маневецького, Матіївського, Ратнівського, Старовижівського, Турійського та Шацького районів УРСР. До військового надрайону «Хортиця» входили території Ківерецького, Колківського, Луцького, Олицького, Острожецького, Рожищенського, Сенкевичівського, Теремнівського, Торчинського і Цуманського районів УРСР. До військового надрайону «Степ» належали Вербський, Берестецький, Володимирський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський, Озютинський та Устилузький райони УРСР⁸.

Спираючись на архівні джерела, можемо відтворити кордони повстанських районів на Волині. На території військового надрайону «Кодак» існували: Камінь-Каширський повстанський район: Мильці — Підріччя (зх.) — Раків Ліс — Угриничі (пн.) — Рудка — Великий Обзир (сх.) — Стобихівка — Заруддя — Мильці (пд.); Ковельський повстанський район: по лінії сіл Грушівка — Довгоноси — Городище (зх.) — Несухойже — Лапні (пн.) — Вулька Любитівська — Стеблі (сх.) — Любитів — Грушівка (пд.); Седлищанський повстанський район: Пісочне (зх.) — Датин (пн.) — Божа Воля (сх.) — Мизове (пд.); повстанський район «Карлик»: Яревище (зх.) — Заболоття (пн.) — Дубечне (сх.) — Кримне (пд.); повстанський район «Корт»: Матіїв (зх.) — Красноволя (пн.) — Черкаси (сх.) — Старі Кошари — Матіїв (пд.); повстанський район «Ринок»: Адамчуки — Кошари (зх.) — Хрипськ (пн.) — Кривпівники — Смоляри (сх.) — Пехи — Голядин — Адамчуки (пд.)⁹.

У військовий надрайон «Хортиця» восени 1943 р. входили: Цуманський повстанський район, що включав селище Цумань та навколишні села, і повстанський район «Хортиця», межі якого охоплювали Миків (зх.) — Красноволя (пн.) — Липне — Скреготівка (сх.) — Романівна — Карпилівка — Миків (пд.)¹⁰.

⁸ Карта «Військово-адміністративний поділ військової округи УПА «Турів» (серпень—листопад 1943 р.)» // Літопис УПА. Нова серія. — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943—1944. Документи і матеріали. — С. 476; Ковальчук В. Діяльність ОУН(б) і Запілля УПА на Волині й південному Поліссі (1941—1944 рр.). — Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2006. — С. 24—27.

⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 136—138, 182; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 57. — Оп. 4. — Спр. 357. — Арк. 43—62 зв.

¹⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 127. — Арк. 13—22.

До початку осені 1943 р. на території ПЗУЗ фактично сформувалася структура і командний склад УПА. Так, в межах ВО «Турів» діяла група УПА «Турів» на чолі із командиром Миколою Ковтанюком-‘Олегом’, шефом військового штабу (ШВШ) Борисом Бердником-‘Климом’ та політвиховником ‘Хмури́м’. Структурно командуванню групи «Турів» підпорядковувалися заго́ни: «Котловина» (командир Степан Коваль-‘Ю́рій Рубашенко’, шеф військового штабу ‘Яр’, політвиховник ‘Хома’); «Озеро» (командир Ю́рій Стельмащук-‘Рудий’, шеф військового штабу Олексій Шум-‘Вовчак’, політвиховник ‘Тур’); «Січ» (імені Івана Богуна) (командир ‘Лівар’, шеф військового штабу Порфи́рій Анто́нюк-‘Клі́щ’, політвиховник Ві́ктор Ши́биста-‘Брова’)¹¹.

Із створенням структури українського повстанського руху у запллі розпочалась професійна підготовка бійців загонів УПА. На початок осені 1943 р. у розпорядженні більшості повстанських бойових одиниць були програми з вивчення «повстанцями військового діла»¹². Значна увага почала приділятися зовнішньому вигляду новобранців, їх особистій гігієні, рівню національної свідомості. Командир групи «Турів» ‘Оле́г’ наказував усім командирам групи: «Давати відповідні вказівки та інструкції, перевести відчити серед повстанців на теми суспільної гігієни, систематично переводити лікарські оглядини повстанців»¹³. Іншим наказом він приписував своїм підлеглим «звертатися по посадам або рангам, додаючи слово “дру́же”. ... До козаків, коли відоме прізвище, то по прізвищу, додаючи слово “дру́же”, напр., “дру́же Оса”, або коли прізвище невідоме, просто “дру́же”»¹⁴.

Восени 1943 р. при всіх загонах групи вже діяли підстаршинські школи. Окрім них при групі «Турів» функціонували саперні, санітарні, шоферські, радіотехнічні, господарчі та інші вишколи і курси. Така мережа кваліфікаційних курсів та військових вишколів створювалася у відповідності до згаданого вище наказу Головного командира УПА, де зазначалося: «В надрайонах, районах, осередках негайно приступити до систематичного вій-

¹¹ *Літопис УПА. Нова серія.* — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2: *Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали.* — С. 20.

¹² *ЦДАВО України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

¹³ *Там само.* — Спр. 5. — Арк. 1.

¹⁴ *Там само.* — Спр. 1. — Арк. 4; *Державний архів Рівненської області (далі — ДАРО).* — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 16. — Арк. 182.

ськового вишколу молоді: вчити військового впорядку, заправляти практично в маршах, в пробних алярмах тощо і в полевій службі. Всі мусять добре пізнати терен»¹⁵. Командування УПА розуміло, що ефективний та якісний спротив окупаційній владі можуть чинити лише вишколені та спеціально підготовлені вояки. У військовому надрайоні «Степ» протягом 24 вересня — 10 жовтня 1943 р. вишколено 4 кущових юнацтва, 5 зв'язкових та 5 господарчих¹⁶. Зазначимо, що отримані на вишколах і курсах навички та вміння згодом неодноразово рятували життя волинянам — бійцям УПА.

Після закінчення вишколу або курсів випускники направлялися до різних груп УПА. Перевага надавалася формуванню боївок Служби безпеки (СБ) ОУН. Головний командир УПА Дмитро Клячківський-«Клим Савур» наказував 30 жовтня 1943 р.: «Якщо органи СБ потребують людей озброєних до боївок — виділити»¹⁷. Відповідна робота посилилася напередодні приходу на Волинь большевицьких військ.

Значну роль у налагодженні повстанського підпілля на Волині відіграла служба безпеки ОУН. Головними її завданнями СБ восени 1943 р. стали: перевірка повстанських новобранців, виявлення ворожих агентів як у військах, так і в цивільних структурах запілля, агітаційна діяльність серед місцевого населення, вербункові акції в населених пунктах ПЗУЗ, виявлення та вилучення зброї.

Шефом служби безпеки ВО «Турів» та керівником розвідувального відділу Крайової референтури СБ був Анатолій Козяр-«Володимир». Комендантом СБ надрайону «Степ» та керівником контррозвідувального відділу Крайової референтури СБ при військовому штабі УПА-Північ був Олекса Присяжнюк-«Мітла»¹⁸. На районних керівників служби безпеки УПА покладалися обов'язки з перевірки нових вояків. УПА, організація розвідувальної роботи на терені їх діяльності, взаємодія боївок СБ з відділами самооборони та підрозділами УПА в обороні українського населення від ворога. Органи СБ перебирали на себе значну частину повноважень розвід-

¹⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 48. — Арк. 11.

¹⁶ Там само. — Спр. 127. — Арк. 16.

¹⁷ ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 32. — Арк. 108.

¹⁸ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943—1949. Довідник: в 2-х ч. — Нью-Йорк: Пролог — Ч. II. — 1995. — С. 188.

ницьких підрозділів УПА, які на волинських теренах були створені згідно з наказом командира групи «Турів» ще наприкінці серпня 1943 р.: «Зформувати при кожній сотні чоту розвідників з вибраних з сотні людей, котрі б мали розвідничий хист»¹⁹.

У вересні 1943 р. службою безпеки військового надрайону «Степ» було заарештовано Михайла Гарнавського (Ковельсько-Володимирського єпископа Мануїла). Місцева СБ збирала матеріали, які доводили співпрацю М. Гарнавського з німецьким гестапо, а у довоєнний період — з большевицьким НКВД. Революційний трибунал УПА 11 вересня 1943 р. визнав єпископа Мануїла «винним у зраді українського народу та ворожій діяльності і засудив його на смерть через повішення»²⁰.

Підрозділи служби безпеки брали активну участь в охороні західноволинських земель, обороні місцевого населення від визиску окупантів. Так, 21 вересня 1943 р. місцева боївка СБ не дозволила німецько-польському підрозділу захопити с. Ворончин, яке територіально входило у військовий надрайон «Степ»²¹.

Склад органів служби безпеки ОУН поповнювався не лише випускниками загальновійськових вишколів та курсів. На теренах ВО «Турів» діяли спеціальні вишколи для особового складу СБ. Відповідно до інструкції, керівники СБ зобов'язувалися постійно підвищувати свій професійний рівень, проводити вишколи для своїх заступників та керівників боївок СБ²². Крім того, розвідувальні курси стали обов'язковими на всіх без винятку старшинських вишколах УПА.

Один з розвідницьких вишколів проходив у с. **Кукуріки Ковельського району**. Курсанти вивчали основи розвідувальної справи, специфіку нелегальної роботи, основи конспірації. Особливу увагу звертали на ідеологічну підготовку. У с. Стара Гута проходили курси для жінок-розвідниць СБ. Курси, які тривали десять днів, проводили надрайонний референт СБ 'Гонта' і досвідчена розвідниця 'Саня'. На розвідницькому вишколі, який був в основному розрахований на мешканок Турійського, Мацеївського, Любомль-

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

²⁰ Там само. — Ф. 3837. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 43.

²¹ Там само. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 118. — Арк. 53.

²² Державний архів Волинської області (далі — ДАВО). — Ф. Р-1021. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 47.

ського, Головненського, Шацького, Заболотського, Ратнівського, Селищенського, Камінь-Каширського, Ковельського та інших районів військового надрайону «Кодак», здебільшого вивчали основи шифрування та конспірації²³.

Восени 1943 р. разом із зміною тактики ведення збройної боротьби командування УПА завершило підготовку до створення розгалуженої та дієвої мережі повстанських відділів. 16 серпня командир групи «Турів» «Олег» звернувся до всіх командирів відділів групи з наказом «підготувати Ваші відділи до акції проти ворожих сил на терені, в якому знаходяться Ваші відділи» та заборонив «безцілево зміняти постій»²⁴.

До цього ж часу належить створення перших на теренах Волині повстанських підрозділів з представників інших національностей. Чужонаціональні відділи в УПА були організовані за національним принципом. Частина з меншою кількістю особового складу об'єднані в сотні, з більшою — в курені. У ВО «Турів» першим утворився курінь узбеків. Підставою до цього став наказ «Олега»: «Організувати чужонаціональні відділи, а спеціально з узбеків»²⁵. Командиром цього куреня став Мір Олієв-«Ташкент»²⁶.

На кінець літа — початок осені припадають вдалі військові операції підрозділів УПА на Волині. Однією із таких операцій стало захоплення м. Камінь-Каширський підрозділами загону «Озеро»²⁷ під командуванням Юрія Стельмащука-«Рудого» і шефа військового штабу Олексія Шума-«Вовчака» в ніч з 19 на 20 серпня. На території міста та його околиць було поширено українську владу, яку очолював Устим Кузьменко-«Ярослав». Лише наприкінці вересня 1943 р. Камінь-Каширський було відбито у повстанців партизанським з'єднанням Олексія Федорова, проте ненадовго, бо місто захопили німецькі війська, що надійшли з Ковеля.

Боротьба УПА з радянськими партизанами, чисельність яких восени 1943 р. на Волині зросла, продовжувалася і в інших міс-

²³ Антонюк Я. М. Діяльність СБ ОУН на Волині. Історико-краєзнавче видання. — Луцьк: Волинська книга, 2007. — С. 36.

²⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

²⁵ Там само. — Арк. 2.

²⁶ Літопис УПА. Нова серія. — Київ; Торонто, 2010. — Т. 14: УПА і запліля на ПЗУЗ 1943—1945. — С. 87.

²⁷ Літопис УПА. Нова серія. — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запліля 1943—1944. Документи і матеріали... — С. 25.

цевостях краю. Так, сотня УПА 'Мазепи', яка дислокувалася поблизу с. Кримне, вела бої з радянськими партизанами в околицях сіл Вулька-Пнівненська та Верхи Камінь-Каширського району. Курінь Климук-‘Назара’, місце постійного базування якого знаходилося поблизу с. Хотешів, мав сутички з партизанами О. Федорова та польськими партизанськими загонами біля села Черче та містечка Любешів²⁸.

Повстанським підрозділам, які входили до складу групи «Турів», вдалося захопити й інші населені пункти Волині: Деражню, Олику, Цумань, Горохів. 7—9 вересня 1943 р. дев'ять сотень групи «Турів» під командуванням Олексія Шума-‘Вовчак’ билися з німцями та польською допоміжною поліцією під с. Радовичі Ковельського району²⁹. Особливо відзначилася у цих боях сотня Тихона Зінчука-‘Архипа’ із загону «Озеро»³⁰. Із залізничного вузла Ковель було підтягнуто близько 2000 гітлерівців, яких підтримував бронепоезд. З української сторони у тому бою брали участь понад 1000 повстанців³¹. Німці мали 208 убитих та багато поранених, а повстанці — лише 16 вбитих та трьох поранених³². Такий результат бойової операції збентежив німецьку адміністрацію Ковеля та змусив її ввести в місті особливий стан.

Від травня до листопада 1943 р. проіснувала так звана Колківська республіка. Її територія охоплювала сучасні межі Колківського, Маневецького, Рожищенського, Ківерцівського районів Волинської області та частину Степаньського і Радивилівського районів Рівненської області. За місцем знаходження вона перебувала у межах двох воєнних округ: «Турів» та «Заграва». Тому на її території діяли накази керівників обох ВО. Так, в межах Колківської республіки був поширений наказ шефа політичного штабу групи «Заграва» ‘Остапа’ від 20 вересня 1943 р. про початок від

²⁸ Денисюк В. Т. *Літопис Камінь-Каширицини: Історико-краєзнавчий нарис.* — Луцьк: Надстир'я, 2001. — С. 100.

²⁹ Мірчук П. *Українська повстанська армія. 1942—1952.* — Мюнхен: Cicero, 1953. — С. 48.

³⁰ *Літопис УПА. Нова серія.* — Київ; Торонто, 2010. — Т. 14: УПА і запілля на ПЗУЗ 1943—1945. *Нові документи.* — С. 67.

³¹ Крильницький С. *Помста Полісся [Електронний ресурс] // Кримська світлиця.* — 2004. — 30 квітня. — Режим доступу: <http://povstanets.kiev.ua/includes/articles/index.php?do=pomsta>.

³² Мірчук П. *Українська повстанська армія. 1942—1952.* — Мюнхен: Cicero. — 1953. — С. 49.

1 жовтня навчального року в усіх школах на теренах, звільнених УПА³³.

Охороняли територію Колківської республіки від зазіхань німецьких військ, радянських партизанів та відділів Армії Крайової три сотні курінного 'Олега', сотні 'Цигана', 'Ворона', 'Недолі', 'Шаули', жандармерія 'Острого', 'Мокрого'³⁴. Цивільну адміністрацію у ту пору очолював Юрій Шевченко-'Моряк'. Було відновлено роботу місцевих адміністрацій, шкіл, майстерень, пекарень, електростанції, друкарні, лікарень. На території Колківської республіки діяло 5 військових шпиталів, підстаршинські школи, різноспрямовані вишколи, курси для молодшого медичного персоналу.

Німецькі регулярні війська здійснювали неодноразові спроби знищити Колківську республіку. Наступи йшли з боку Тростянця, Голоб, Борович, Маневич, Чорторийська, Ківерець. Протягом вересня—жовтня 1943 р. на території республіки відбулося 47 боїв проти німецьких військ та 57 — проти радянських партизанів. Втрати німецьких військ сягнули 1500 осіб, у той час як у повстанців загинуло 414 вояків³⁵.

На початку листопада 1943 р. німецьке командування залучило до боротьби з українськими повстанцями бронетехніку, артилерію та авіацію. З листопада розпочався масований наступ зі сторони Луцька, Рожищ та Маневич із використанням танків, а 4 листопада Колки було піддано бомбардуванню німецькою авіацією³⁶. Повстанці змушені були відступити. Більша частина їх під командуванням сотенного Максимчука-'Стрілки' перебазувалася в район с. Комарове Маневицького району, де й перебувала до середини грудня 1943 р.

Вранці 11 вересня 1943 р. чота українських повстанців загону імені І. Богуна на чолі з Андрієм Мартинюком-'Березою' прийняла бій на околицях с. Новий Загорів Локачинського району, яке тоді входило до військового надрайону «Степ». 45 українських повстанців розпочали нерівну боротьбу із переважаючим у декіль-

³³ Літопис УПА. — Торонто, 1989. — Т. 1: Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. — С. 170.

³⁴ Маршрути поколінь. Путівник героїчними стежками УПА на Волині. — Луцьк: Терен. — 2011. — С. 31.

³⁵ Там само. — С. 32.

³⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 34. — Арк. 14.

ка десятків разів ворогом. Удосвіта 12 вересня частина повстанців під прикриттям своїх поранених товаришів вирвалася із німецького оточення. У цьому бою повстанці втратили 29 бійців, натомість втрати німців становили 400 вояків³⁷. У «Наказі з приводу бою в Загорові» командир групи «Турів» 'Рудий' зазначив: «Атаковані багатократно переважаючим ворогом, що кинув проти них танки, літаки і сотні піхоти, вони гідно й твердо встояли на своєму посту»³⁸.

З наближенням фронту у лавах групи «Турів» розпочалася реорганізація та підготовка до переходу в зону дії радянської армії. У зв'язку з реорганізацією виконувач обов'язків командира групи «Турів» 'Вовчак' вимагав 8 грудня 1943 р. «прибути всім командирам сотень, курінним і сотенним виховникам та бунчужним групи на перевишкіл»³⁹ та звільнити з рядів УПА всіх козаків, які через стан здоров'я або з якихось інших причин не можуть бути в УПА⁴⁰.

На початку грудня 1943 р. відбуваються зміни й у структурі заплілля УПА на ПЗУЗ, змінюються межі військових округ та військових надрайонів. Так, у ВО «Турів» з'явився раніше невідомий надрайон «Байрак»⁴¹, центр якого знаходився у Любомлі. Децю раніше, у листопаді, загін «Котловина» (командир Степан Коваль-'Рубашенко'), який базувався на теренах військового надрайону «Хортиця», було передано до групи «Заграва», що діяла на Рівненщині.

Таким чином, упродовж осені 1943 р. більшість території сучасної Волинської області входило до складу Воєнної округи «Турів». У цей період було завершено формування мережі повстанських загонів, здійснено заходи дисциплінарного та санітарно-гігієнічного характеру, спрямовані на підвищення боєготовності повстанських підрозділів, закладено фундамент для збройної боротьби в радянському тилу. Восени 1943 р. відділи УПА провели вдалі військові операції проти німецьких військ біля Каменя-Каширського, Деражні, Олики, Цумані, Горохова, Радович, Нового Загорова; проти радянських партизан поблизу сіл Вулька-Пнівненська, Верхи, Хотешів Камінь-Каширського району, м. Любешів.

³⁷ *Маршрути поколінь. Путівник героїчними стежками УПА на Волині.* — Луцьк: Терен, 2011. — С. 51.

³⁸ *ЦДАВО України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 8.

³⁹ *Там само.* — Спр. 12. — Арк. 17.

⁴⁰ *Там само.* — Арк. 18.

⁴¹ *Там само.* — Спр. 59. — Арк. 148.